

MAREȘALUL ANTONESCU ȘI EVREII

Constantin Focșa

Moto: „Cât timp lumea care se revendică de la civilizația creștină nu se va vindeca de antisemitism, va perpetua un păcat ce-i va împiedica propășirea.” (diplomatul francez și gânditorul catolic Jaques Mariain).

Asumarea istoriei înseamnă să afli că acele fapte s-au petrecut, să accepți că a fost posibil și să încerci să nu se mai repete. Asumarea istoriei nu este și nici nu trebuie să devină cap de acuzare.

Pentru a evita disputele cu iz politic în legătură cu activitatea Conducătorului statului român din perioada 6 septembrie 1940 - 23 august 1944, precum și a altor personalități interzise potrivit *Instrucțiunilor* dintre 1945 și 1948, mai mulți politicieni și istorici, în primul rând, au cerut Procurorului General al României să declanșeze procedura recursului în anulare pentru cea mai importantă personalitate politică și militară a românilor din secolul al XX-lea (care a fost Mareșalul Ion Antonescu), aceasta nu s-a produs, ba, mai mult, Mareșalul a fost „executat a doua oară” prin adoptarea Ordonanței de urgență din 2001 privind interzicerea organizațiilor și simbolurilor cu caracter fascist, rasist sau xenofob și a promovării cultului persoanelor vinovate de săvârșirea unor infracțiuni contra păcii și omenirii” Opinăm că prezenta comunicare nu constituie nici infracțiune, nici contravenție, fiind săvârșită în interesul științei, cercetării sau educației în cadrul unei dezbateri generale, mai ales că istoriografia română, din nefericire, din 1990 și până în prezent nu are un punct de vedere unitar asupra Mareșalului Ion Antonescu, care este fie contestat și considerat o figură funestă a trecutului național sau, din contra, un erou de dimensiuni legendare, fiind - așa cum a subliniat Gheorghe Barbul, apropiatul colaborator al Mareșalului din perioada 1940 - 1944 - mai presus de „lucrarea istoricilor”.

România a fost, în secolul al XIX-lea, apoi, în perioada interbelică, una din țările cu cea mai mare populație evreiască (pe locul trei, în cifre absolute, printre statele Europei interbelice, după Polonia și U.R.S.S.; și tot pe locul trei în ce privește procentul evreilor raportat la întreaga populație, după Polonia și Ungaria).

În 1930, numărul evreilor se ridica la 728. 115, socotiți după naționalitate, și 756.930 după religie, ceea ce înseamnă 4%, respectiv 4,2% din locuitorii României. Astăzi, au rămas vreo 9.000. Se poate spune că istoria evreilor din România aproape s-a terminat. Este însă o istorie care mai agită pasiuni și resentimente.¹

Interpretările extreme prezintă două fețe complet opuse ale României. Unii autori evrei (dar nu toți), consideră că România ar fi fost o societate fundamental antisemită, cu răbufniri de acest gen încă din Evul Mediu; dovadă și faptul că nicăieri în Europa evreilor nu li s-a recunoscut cetățenia atât de târziu (abia după primul război mondial).² Ostilitatea aceasta a atins paroxismul în antisemitismul violent al legionarilor și al guvernării Antonescu; după Hitler, mareșalul Antonescu este cel care a dirijat cea mai impresionantă campanie de exterminare împotriva evreilor (chiar dacă mai ezitantă decât „soluția finală” nazistă și rămasă incompletă). Până astăzi, într-o

România aproape fără evrei, antisemitismul s-ar menține la cote îngrijorătoare, fie prin izbucniri explicite, fie în stare latentă. Cu alte cuvinte, românii nu s-ar fi vindecat încă pe deplin.

De cealaltă parte, românii nici nu vor să audă de asemenea acuzații. Ei nu au fost nicicând antisemiți! Românul este de felul lui, foarte înțelegător cu străinii, inclusiv cu evreii. Aceștia nu se pot plânge că n-ar fi dus-o bine în România; nu fiindcă le era rău s-au stabilit și au rămas aici vreme de generații. În ceea ce-l privește pe Antonescu, el nu numai că nu a exterminat evreii, ci i-a salvat pe cei mai mulți dintre ei, refuzând soluția finală preconizată de Hitler. Dimpotrivă, evreii nu s-au purtat prea frumos cu românii, atunci când au dat mâna cu invadatorul sovietic și s-au așezat în funcții înalte în faza cea mai represivă a comunismului.

Lucrurile, ca întotdeauna, sunt mai complexe. Faptul că românii au avut o înclinare antisemită nu credem că poate fi negat. Au avut-o însă, mai întâi de toate, în cadrul unei civilizații creștin europene, care a imprimat în imaginarul colectiv tratarea evreului ca străin. Evreul a fost, timp de secole, figura cea mai pronunțată a alterității, a „celuilalt” în spațiul european. Antisemitismul a fost o maladie europeană, nu specific românească.

În cazul României, pot fi identificate unele trăsături particulare, eventual agravante. În secolul al XIX-lea, numărul evreilor a crescut foarte repede, cei mai mulți venind din nord, din Galiția, apoi și din Rusia. Mai puțin numeroși au fost cei veniți de la sud de Dunăre, din Imperiul Otoman (descendenți ai evreilor alungați din Spania în secolul al XV-lea). Ei s-au așezat mai ales în orașe, și, în primul rând, în orașele din Moldova (în unele devenind chiar majoritari); în ansamblu, la 1930, evreii reprezentau 14,3% din populația orașelor României (și numai 1,6% din populația rurală). Majoritatea erau concentrați în nordul și nord-estul țării; peste două treimi trăiau în Basarabia, Moldova, Bucovina și Maramureș. Un asemenea aflux naște, de regulă, tensiuni.

În plus, naționalismul românesc, inclusiv antisemitismul, au avut și o puternică motivație de ordin economic. Românii, în marea lor majoritate - oameni legați de pământ - țărani sau boieri și de activități tradiționale nu prea au excelat în îndeletniciri economice și comerciale. Numeroși străini, nu numai evrei, dar și germani, greci și armeni au ocupat aceste sectoare, imprimând românilor un complex de inferioritate. Ponderea evreilor a fost mare, îndeosebi în comerț. În fapt, societatea evreiască era ea însăși puternic polarizată: pe de o parte evrei bogați, bancheri, comercianți sau industriași, pe de altă parte, numeroși evrei trăind în condiții precare, în cartiere sărace. În privința științei de carte, stăteau, în medie, mai bine decât românii; erau mulți evrei în profesiunile liberale: medici, avocați, jurnaliști.

Incontestabil este și faptul că legionarii au ucis evrei, ca și regimul mareșalului Antonescu. Negarea sau minimalizarea acestor crime este incorectă și nu folosește la nimic României (folosește poate doar, ca și astăzi, ca România să fie taxată de antisemitism). Unele disocieri sunt, totuși, necesare, ceea ce își propune și prezenta comunicare. De asemenea, respingem opinia ce se încearcă a se acredita, în sensul că orice discuție despre Mareșalul Antonescu ar tinde obligatoriu la reabilitarea sa. În primul rând, pentru că Antonescu nu are nevoie de așa ceva. El a fost un om al timpului său, iar el astfel trebuie cunoscut, cât mai în profunzime³.

Apărătorii lui Antonescu și analiștii care, după 1989, militează pentru reabilitarea personajului fac din campania din iunie - iulie 1941 un război aproape sfânt. Ei încearcă să minimalizeze și, în același timp, să justifice atrocitățile petrecute împotriva populației evreiești.

Când trupele române trebuie să se retragă, în iulie 1940, ele sunt obiectul insultelor populației evreiești, numeroasă în Basarabia care îi priveau pe sovietici drept eliberatori. Unele localități în care populația evreiască era majoritară, se ridică molestând trupele române în retragere. O altă istoriografie susține că dimpotrivă, evreii n-au fost asasini, ci victime: „Trebuie să recunoaștem că nu au avut loc represalii, explică aghiotantul lui Antonescu. Nu știu cum pot fi interpretate aceste comportamente dar eu cred că trebuie să le atribuim unei psihologii de război, împotriva căreia conducătorii ,nu au mare lucru de spus. Este instinctul de moment care acționează. [...]. Acest instinct de revanșă a intrat în acțiune la Iași. În acest sector acționau trupele germane din armata a IX-a. Cum Iașii se găsesc în imediata apropiere a frontului, germanii au evacuat străzi întregi, i-au dus pe acești evrei la gară și i-au trimis spre interior în trenuri de marfă pentru a asigura sectorul și pentru că aveau o fobie față de evrei, dar și pentru că populația din mahalalele orașului le părea suspectă din rațiuni de securitate - pretextând că fuseseră atacați soldați izolați. Aghiotantul mai precizează că generalul intervenise pe lângă comandamentul german pentru ca persoanele arestate să fie tratate omenește...”⁴

În literatura istorică actuală, se acreditează tot mai des ideea că antisemitismul antonescian a fost conjunctural: dictat sub presiune externă sau de necesitățile strategice ale războiului. Cercetătorul Lya Benjamin opinează că o astfel de interpretare se datorează fie necunoașterii documentelor cheie, emaneate de la conducătorul statului sau de membri ai guvernului, fie unor tendințe de minimalizare a dimensiunilor reale ale politicii antisemite promovate de regimul antonescian.

De exemplu, în viziunea istoricului Keith Hitchins, factorii care au determinat încercările lui Antonescu de a „rezolva” problema evreiască - așa cum a fost ea numită în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (era cea mai serioasă problemă a minorităților cu care se confrunta regimul Antonescu), au fost de natură național sentimentală sau călăuzite de scopuri tactice, de politica externă, fără să se bazeze pe un antisemitism doctrinar.⁵ Astfel de aprecieri au fost exprimate și de reputatul istoric german Andreas Hillgruber, cel dintâi care) încă din 1954, a evidențiat cu obiectivitate calitățile și defectele Mareșalului și ale politicii sale în raporturile cu Berlinul. Astfel, în cartea sa, Hitler, regele Carol al II-lea și mareșalul Antonescu, istoricul avansează ipoteza că politica mareșalului Antonescu în problema evreiască s-a bazat pe considerente tactice și comerciale; nu s-a inspirat din doctrina antisemită. A urmat liniile mari ale politicii externe. Politica evreiască a coincis cu schimbările politicii externe, dar nu era doctrinar.

Pentru Alex Mihai Stoenescu, foarte mediatizat, „coordonatele antisemitismului lui Antonescu nu depășeau primitivismul conceptual!”. Stoenescu reproșează mareșalului generalizarea, printr-un antisemitism illogic, a imaginii evreului comunist, fapt ce a condus la moartea multor oameni nevinovați.

Totuși, mareșalul a fost un factor ponderator - conchide acest autor, el s-a simțit responsabil pentru evreii pământeni⁶. Același autor afirmă că Ion Antonescu a

fost, fără îndoială, antisemit. Atitudinea sa provenea, în primul rând, din faptul că era xenofob și, în al doilea rând, din coordonatele temperamentului său. Antisemitismul din rândul ofițerilor se dezvolta de la simpla imitare, fără substanță a modei, până la ura manifest. Actele de agresiune fizică s-au produs, însă, exclusiv, în cadrul unor situații distincte, fiind concentrate, în majoritate, la momentul recuceririi provinciilor estice, pe fondul imaginii generalizatoare de suprapunere a inamicului comunist peste comunitatea evreiască de acolo. A fost, fără discuție, o eroare cu consecințe nefaste. Totuși, în permanență, de la conducătorul statului și până la comandanții de unități, documentele militare preconizează deportarea sau izolarea în lagăre improvizate. Crimele au existat - este ceea ce putem dimensiona cel mai greu, deși multe surse estimează 70 - 80.000 pentru tot spațiul estic⁷ - dar ele au avut loc în afara ordinelor militare superioare. Dr. Oliver Lustig, fiu al plaiurilor transilvane, cetățean român de naționalitate evreu, supraviețuitor al holocaustului din nordul Transilvaniei, fără a minimaliza cu nimic răspunderea lui Antonescu pentru moartea în Transnistria a 70 - 80.000 de evrei din Basarabia și Bucovina, arată că, în România, sub autoritatea guvernului antonescian, în cadrul granițelor stabilite în vara lui 1940, în ciuda marilor și repetatelor presiuni ale Berlinului, „soluția finală” nu s-a aplicat.

Profesorul universitar dr. Israel Gutman, din Israel, într-un referat intitulat: Situația evreilor din România pe fondul Europei cucerite de naziști, arată că planurile naziste de a-i deporta pe evrei din România în lagărele de exterminare din Polonia au întâmpinat „o poziție energetică din partea poporului român și autorităților românești, inclusiv a guvernului și a dictatorului Ion Antonescu... Refuzul lor de a-i preda pe evrei a crescut cu timpul și această rezistență este factorul care a salvat majoritatea evreilor români de „soluția finală” de concepție nazistă. Mi se pare că acesta nu a fost doar consecința unor poziții oportuniste și a schimbărilor de pe front, ci, în mare măsură, și, în parte, în mod decisiv, rezultatul deosebirilor de poziții și concepții care existau între Germania nazistă și România sub dictatura lui Antonescu în privința evreilor”⁸

Într-un studiu intitulat „Regimul antonescian și salvarea evreilor din Transilvania de sud”, dr. Jean Angel din Israel apreciază că: „Problema deportării evreilor din Transilvania de sud și Banat poate fi considerată ca o primă ciocnire serioasă între planurile guvernului nazist și dârzenia unui popor mic. Dacă considerăm Stalingradul ca eveniment hotărâtor în istoria celui de-al doilea război mondial, moment care marchează începutul sfârșitului dominației naziste în Europa, atunci, refuzul guvernului român de a-și preda evreii poate fi considerat unul din marile acte de rezistență din Europa, într-un moment când Germania se afla în culmea puterii sale.

Deși nu există nici un ordin de execuție, cu excepția celor de represalii, dată fiind răspunderea politică militară pe care o avea, mareșalul Antonescu se face vinovat de asasinatelor amintite scăpate de sub control și, contrar spiritului românesc, cu toate că nu le-a recunoscut, rămâne indiscutabil, în categoria criminalilor de război, salvarea a 400.000 de evrei sub regimul său fiind o circumstanță atenuantă pe care numai istoricii evrei și români o pot cântări.

În ce constă antisemitismul lui Antonescu?

Într-o concepție - sinteză acumulată de ani de politică antisemită practică de partide, într-o imagine proiectată insistent de anumite ziare populare, în atitudinea

unor personalități pe care le respecta el, iar, după 1921, și în asocierea fără nuanțe a evreilor cu comunismul.

Tratamentul de tip exterminator a fost rezervat evreilor din Basarabia și Bucovina; aceștia au fost acuzați de regimul Antonescu că pactizaseră în 1940 cu ocupantul sovietic (generalizându-se atitudinea unor evrei prosovietici prin culpabilizarea tuturor). În consecință, aproape toți au fost deportați dincolo de Nistru, în Transnistria, teritoriu controlat între 1941 și 1944 de armata română. S-au petrecut și execuții sumare, dar majoritatea au pierit datorită lipsurilor îndurate în lagăre. Cu aproximație, numărul morților poate fi apreciat la 110.000 - 120.000 (se presupune că vreo sută de mii apucaseră să plece în Uniunea Sovietică, o dată cu retragerea armatei roșii); autorităților române le revine, în plus, și vina dispariției unui mare număr de evrei „neromâni” locuitori ai Transnistriei (masacrați sau morți în lagăre).

În România (minus Basarabia și Bucovina), a fost un singur episod de mare amploare (după crimele legionare din ianuarie 1941, soldate la București cu 120 de morți dintre evrei), și anume pogromul de la Iași, de la sfârșitul lunii iunie 1941; cifra minimă, atestată documentar, a evreilor morți atunci este de circa 3.000. În rest, autoritățile românești, poate după unele ezitări, au refuzat să le aplice „soluția finală” la care îndemneau germanii⁹ Evreii au fost supuși la tot felul de persecuții, în cadrul unei ample politici de „românizare”: li s-au confiscat proprietățile, au fost excluși din școli și universități... N-au fost trimiși pe front (nu meritau să moară pentru România!), dar li s-au impus munci obligatorii, mai mult umiltoare decât utile (predarea unor obiecte de îmbrăcăminte...). Cumplit, pentru ei a fost, însă, faptul că au trăit ani de zile cu frica în sân: orice li se putea întâmpla. Publicat recent, Jurnalul scriitorului Mihail Sebastian (1907 - 1945), excepțional document pentru acei ani, pune în evidența drama unor oameni care, până atunci, se socotiseră integrați în societatea românească și se vedeau, deodată, părăsiți sau tratați cu condescendență chiar de vechii lor prieteni, români; și peste toate, frica.¹⁰ Cert este că acești evrei au supraviețuit. Și, în sfârșit, în Transilvania de Nord, cedată Ungariei în 1940, evreii au fost deportați la Auschwitz în 1944; majoritatea au pierit, în total vreo 100.000 de oameni. Sunt victime care nu pot fi puse pe seama României; în cazul lor, responsabilitatea revine autorităților maghiare și germane.

În comparație cu tot ce s-a întâmplat în Europa, salvarea evreilor din România rămâne, într-adevăr, un miracol. Condamnând pierderile de vieți evreiești în teritoriile controlate de guvernul antonescian, dr. Wilhelm Filderman, liderul comunităților evreiești din România, într-o declarație făcută în 1946 evidenția și faptul că „în nici o țară dominată de naziști n-a supraviețuit o atât de mare proporție a populației evreiești.”¹¹

Și, totuși, de ce rămâne mareșalul Antonescu un criminal de război? Pentru că, sub acoperirea ordinului său, au murit evrei nevinovați în Basarabia și Transnistria, pentru că sub acoperirea ordinului său au fost executați nediscriminatoriu unii ostatici ai represaliilor de la Odessa, pentru masacrul de la Iași pe care nu l-a putut împiedeca, dar mai ales, pentru războiul iresponsabil dincolo de Nistru, fără nici o garanție, fără nici o înțelegere, război în care a omorât zeci de mii de oameni. (În cei trei ani de luptă, 1941 - 1944, armata română a pierdut aproape 625.000 de ostași, morți și dispăruți).

Recent, reputatul istoric Florin Constantiniu, afirma: Ne place sau nu, în cultura noastră a existat un curent antisemit de la Eminescu la Nae Ionescu; ne place sau nu, Antonescu a dus în anii 1941 - 1942 o politică de purificare etnică, în urma căreia au murit circa 200.000 de evrei (cifra poate fi discutată); ne place sau nu, în anii 1943 - 1944, când Antonescu a înțeles că poate folosi pe evrei ca pe un capital politic în înțelegerile cu anglo-americanii, el a atenuat politica față de evrei, ceea ce explică de ce comunitatea evreiască din România a avut cel mai mare număr de supraviețuitori; ne place sau nu, Antonescu rămâne singurul om politic din 1940 și până astăzi care și-a propus să restaureze frontierele firești ale României mari.¹²

Acestea sunt faptele și datele. Regimul Antonescu a exterminat ceva mai mult de o sută de mii de evrei români (ceea ce anulează tentativele unor specialiști de a descoperi un holocaust în România anilor 1940 - 1944 cu cifre aberante de victime) și a „salvat” vreo 300.000. Strict aritmetic, meritul ar fi de trei ori mai mare decât vina! Doar că nu este un merit să nu ucizi și este o crimă să ucizi. Pe de altă parte, Antonescu nu poate fi izolat de contextul tulbure al unei epoci dominate de discriminări, de ură și de violență. Nici Dresda și Hiroshima nu au fost acte nobile! (ca să nu mai vorbim de milioanele de victime ale lui Hitler și Stalin).

Este neîndoios că românii îl văd pe Antonescu altfel de cum îl văd evreii. Mareșalul a condus războiul pentru reîntregirea României și a căzut victima comunismului. De aceea, nu orice vorbă favorabilă despre el denotă azi antisemitism sau antidemocratism, asemenea atitudinii caracterizându-i doar pe aceia (relativ puțin numeroși) care întrețin un adevărat cult al mareșalului.

Resume

Le Maréchal Antonescu et les Juifs

L'auteur justifie le sujet de son exposé par l'assertion qu'assulmer l'histoire signifie découvrir que les faits relatés sont réels, accepter qu'ils sont possibles et essayer qu'ils ne soient plus répétés. Assumer l'histoire, ce n'est pas et il ne faut pas devenir un acte d'accusation.

Selon l'auteur, l'exposé est réalisé à l'intérêt de la science, de la recherche ou de l'éducation, dans un débat général, notamment car l'historiographie roumaine, malheureusement, n'a pas un point de vue unitaire sur le Maréchal Ion Antonescu qui est, d'une part, contesté et considère une figure funeste du passé national, et d'autre part, considère comme un héros à dimension légendaires, au — dessus du „travail des historiens” — comme le voyait Gheorghe Barbu, son proche collaborateur entre 1940-1944.

L'auteur fait preuve du fait que les roumaines ont eu un penchant pour l'antisémitisme, mais intègre dans le cadre d'une civilisation chrétien européenne qui a imprimé dans l'imaginaire collectif le traitement du juif comme un étranger. L'antisémitisme a été une maladie européenne, et non pas une spécifiquement roumaine.

En plus, le nationalisme roumain, y inclus l'antisémitisme, a eu aussi une motivation d'ordre économique et l'auteur affirme et démontre, avec arguments, que les légionnaires ont tué des juifs, tout comme le régime du Maréchal Antonescu et la

negație on la minimalisation de ces crimes ne sert à rien pour la Roumaine.

A la fin de l'exposé, l'auteur soutient qu'il est indubitable que les roumains aperçoivent Antonescu tout autrement que les juifs et c'est pourquoi toute position favorable auprès de la personnalité du Maréchal ne peut pas, aujourd'hui, être considérée comme antisémite ou antidémocratique.

NOTE :

¹ Lucian Boia, București, România: țară de frontieră a Europei, București, Editura Humanitas, 2002, p. 191-196.

² Vezi, de exemplu, Carol Tancu, L'émancipation des juifs de Roumaine, Montpellier. 1992 - autorul consideră România una dintre țările care au practicat un antisemitism de stat

³ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu. Istoria românilor în secolul al XX-lea, București. Editura Paideea. 1999, p. 426

⁴ Catherine Durandine, Istoria românilor, Iași, Institutul european. 1998. p. 245

⁵ Keith Hitchins, România, 1866 - 1947, București. Editura Humanitas. P.514 -517.

⁶ Alex Mihai Stoenescu, Armata, mareșalul și evreii, București. RAO Internațional Publishing Company. p. 491-499

⁷ De exemplu: Oliver Lustig (70 — 80.000) - Denaturări și falsificări care jignesc și profanează victimele terorii horthyste - în. Magazin Istoric, nr. 511 1987, p. 79

⁸ Simpozion științific româno – israelian, în Anale de istorie, nr. 6/ 1984. p. 88

⁹ Cu privire la soarta evreilor din România în anii 1940 - 1944. istoricul Lucian Boia face trimitere și menționează, în primul rând, lucrarea foarte bine informată a lui Radu Ioanid. Evreii sub regimul Antonescu. București. 1997, despre care istoricul Gheorghe Buzatu consideră exagerat numărul de 400.000 de victime în Transnistria, fiind anulată de rezultatele investigațiilor lui Alex Mihai Stoenescu. Armata. mareșalul și evreii, București. Editura RAO. 1998 (op. cit.).

¹⁰ Mihail Sebastian, Jurnal, 1935 - 1944. București 1996

¹¹ Vezi și Magazin Istoric, nr. 10. 11/1997, studiul acad. Dinu C. Giurescu

¹² Florin Constantiniu. Primitivism, lăutarism, impresionism, în în revista „Dosarele istoriei”. nr. 7/2002. p. 60